

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Κατεύθυνση
« Εκπαιδευτικά Προγράμματα και Υλικό:
Τυπική, Άτυπη και Από απόσταση εκπαίδευση (Συμβατικές και
e-Μορφές)»

Μάθημα: «Πρακτικές αξιολόγησης και εκπαιδευτικά
προγράμματα»
Διδάσκουσα: κ. Τσακίρη Δέσποινα

Θέμα εργασίας:
« Πρόγραμμα PISA: ένας διεθνής μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου και
κοινωνικής αναπαραγωγής; »
(Βιβλιογραφική επισκόπηση και Κριτική Ανάλυση)

Εργασία της μεταπτυχιακής φοιτήτριας:
Παπαδοπούλου Μαρίας

Κόρινθος 2012 (Εαρινό εξάμηνο)

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	3-4
2. Θεωρητικό πλαίσιο.....	4-9
3. Παρουσίαση βιβλιογραφικών πηγών.....	9-14
4. Συμπεράσματα	
A. Το παγκόσμιο κοινωνικό-οικονομικό-εκπαιδευτικό γίγνεσθαι.....	15
B. Επίδραση - αλλαγές στην εκπαιδευτική πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο.....	15-16
Γ. Επιπτώσεις των αλλαγών στην ταυτότητα των πολιτών και της κοινωνίας	16-18
5. Κριτική αποτίμηση	18-19
6. Βιβλιογραφία.....	20-21
7. Παράρτημα.....	22

Εισαγωγή

Η παρούσα βιβλιογραφική επισκόπηση συνδέεται με τον πέμπτο θεματικό άξονα «Διεθνείς συγκριτικές αξιολογήσεις των δεξιοτήτων των μαθητών: Η περίπτωση του προγράμματος PISA» και αποτελεί μια προσπάθεια διερεύνησης του ρόλου αυτού του προγράμματος στην εθνική εκπαιδευτική πολιτική των κρατών και στη παγκόσμια κοινωνία στα πλαίσια του νεοφιλελευθερισμού και της παγκοσμιοποίησης.

Τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο έχει αναγνωριστεί ο σημαντικός ρόλος της εκπαίδευσης «ως αναπόσπαστο μέρος των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών, ως μέσο για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας ..και ως μέσο για την εξασφάλιση της συνοχής των κοινωνιών και της πλήρους προσωπικής ολοκλήρωσης των πολιτών»(Νικολάου,2006:213). Διεθνείς ή Υπερεθνικοί Οργανισμοί, ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), Παγκόσμια Τράπεζα, Unesco, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κ.α. έχουν φέρει στο προσκήνιο τις οικονομικές προοπτικές της εκπαίδευσης και έχουν δρομολογήσει νέες πρακτικές (δείκτες αξιολόγησης, εκθέσεις, δάνεια). Ιδιαίτερα ο ΟΟΣΑ, ενώ δεν έχει νομοθετική ή οικονομική εξουσία, έχει δύναμη επιρροής από τη θέση του εμπειρογνώμονα, που προέρχεται από την ικανότητα συγκριτικής έρευνας, μέσω δεικτών εκπαίδευσης και Προγράμματος Αξιολόγησης(PISA), που αποτελεί σήμερα το μεγαλύτερο διακρατικό τυποποιημένο σύστημα αξιολόγησης 15χρονων μαθητών. Αυτοί εξετάζονται στην Κατανόηση κειμένου, Μαθηματικά και Φυσικές Επιστήμες κάθε τρία χρόνια και παρατηρούνται οι δεξιότητές τους ως προς την αξιοποίηση των γνώσεων σε συνθήκες πραγματικής ζωής. Επίσης, συλλέγονται δεδομένα για τη ζωή, τις συνήθειες, τις στάσεις μαθητών, για τους θεσμικούς παράγοντες , που εξηγούν τις διαφορές στις επιδόσεις και από το 2006 διερευνάται και η σχέση της οικογένειας με την επίδοση.

Έτσι, «καθίσταται ένα ισχυρό εργαλείο, ώστε να γίνει κατανοητό τι καθιστά τους νέους και το εκπαιδευτικό σύστημα επιτυχημένους» »(Νικολάου,2006:230).

Η μελέτη των νέων μορφών διαχείρισης που επικρατούν στα πλαίσια της εκπαιδευτικής πραγματικότητας διαρθρώνεται σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι θεωρίες πάνω στις οποίες αναλύουν και τεκμηριώνουν τις έρευνες τους οι αρθρογράφοι, στη συνέχεια παρουσιάζεται το περιεχόμενο των βιβλιογραφικών πηγών (έρευνες σε διάφορες χώρες που συνδέονται με τα αποτελέσματα PISA), τα συμπεράσματα που συνάγονται και τέλος, η κριτική αποτίμηση των όσων διαδραματίζονται τις τελευταίες δεκαετίες στο χώρο της εκπαίδευσης και τα νέα ζητήματα που προκύπτουν τόσο σε επίπεδο εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και στη διαμόρφωση σε παγκόσμιο επίπεδο νέων μορφών κοινωνικού ελέγχου και κοινωνικής αναπαραγωγής με όχημα την εκπαίδευση.

Θεωρητικό πλαίσιο

Στα επιστημονικά άρθρα, που έχουν επιλεγεί προκειμένου να τεκμηριώσουν την προβληματική του παραπάνω θέματος, οι συγγραφείς στηρίζουν τις σκέψεις-θέσεις τους στις θεωρίες των: **Basil Bernstein**, **Pierre Bourdieu**, **Michel Foucault** και **Gilles Deleuze** και καταβάλλουν προσπάθεια ν' αναλύσουν την τρέχουσα εκπαιδευτική πρακτική, την εκπαιδευτική πολιτική, τις πιέσεις στην εκπαιδευτική έρευνα, το νέο επαγγελματισμό των εκπαιδευτικών, τις κυρίαρχες τάσεις των προγραμμάτων σπουδών, την επίσημη γνώση και τις παιδαγωγικές ταυτότητες,

Συγκεκριμένα, τόσο η θεωρητική όσο και εμπειρική έρευνα των αρθρογράφων συναντούν τα μεθοδολογικά εργαλεία του B. Bernstein προκειμένου ν' αναλύσουν τη σύγχρονη εκπαιδευτική και παιδαγωγική πραγματικότητα και στην προκειμένη

περίπτωση να ερμηνεύουν με κριτικό λόγο τα αποτελέσματα του PISA. Αξιοποιώντας τις έννοιες της ταξινόμησης που «αναφέρεται στο βαθμό διαφύλαξης συνόρων μεταξύ των περιεχομένων» (Bernstein,1991:68), της τυπικότητας και της τροπικότητας (Bernstein,1991:205-8), προχωρά η έρευνα στους «κανόνες αναγνώρισης» (recognition rules) που «ρυθμίζουν ποια νοήματα μπορούν θεμιτά να τεθούν μαζί» (Bernstein,1991:185), και «κανόνες υλοποίησης»(realisation rules), όπου ο μαθητής «μπορεί να αντικαταστήσει με τη δική του νόρμα παραγωγής τη νόρμα του δασκάλου» (Bernstein,1991:198). Όταν, λοιπόν, τα Προγράμματα Σπουδών των κρατών δε συνάδουν με το περιεχόμενο και τον τρόπο αξιολόγησης του PISA οδηγούν σε χαμηλά ποσοστά επιτυχίας, ο οποίος με τη σειρά του παράγει ένα είδος παιδαγωγικού λόγου που ασκεί πίεση σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης όλων των χωρών (πεδίο συμβολικού ελέγχου). Συγκεκριμένα, «οι αλλαγές στη μακροκλίμακα (αλλαγές στην οργάνωση της οικονομίας και στον καταμερισμό εργασίας) δημιουργούν πιέσεις για αλλαγή στις μικροκλίμακες (εκπαίδευση κρατών)» (Sh..Gewirtz,AI.Cribb,2011: 63).Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση των σταθερών ταυτοτήτων ζωής («σταθεροί εαυτοί») από νέες ταυτότητες (ευέλικτες, ευπροσάρμοστες) που ορίζονται από την περίσταση (Bernstein, 2000).

Αξιοσημείωτη είναι και η αξιοποίηση της θεωρίας του P.Bourdieu από τους συγγραφείς των άρθρων, ο οποίος έστρεψε την προσοχή του και την έρευνα του προς την εκπαίδευση πιστεύοντας ότι είναι σημαντικός ο ρόλος της στην αναπαραγωγή των ταξικών προνομίων και της κοινωνικής ανισότητας. Ο P.Bourdieu και J. Passeron στο έργο τους «Reproduction in Education, Society and Culture» υποστηρίζουν ότι μέσω της εξέτασης εκφράζονται οι ακαδημαϊκές αξίες και οι έμμεσες επιλογές του εκπαιδευτικού συστήματος που αντικατοπτρίζουν συνήθως την κυρίαρχη ιδεολογία. Επιτυγχάνεται η κοινωνική επιλογή, μεγιστοποιείται η κοινωνική αξία κάποιων

ιδιοτήτων-ικανοτήτων-δεξιοτήτων και δημιουργείται «μια ακαδημαϊκή ιεραρχία που συμβάλλει στην άμυνα και νομιμοποίηση των κοινωνικών ιεραρχιών» (σελ.152).

Όμως, κατά τους συγγραφείς, είναι άνιση η εκπροσώπηση των κοινωνικών τάξεων στα διάφορα στάδια και τους τύπους της εκπαίδευσης και η αποτυχία «εξαρτάται άμεσα από προϋποθέσεις που καθορίζουν αντικειμενικές πιθανότητες επιτυχίας...και εσωτερίκευσης των αντικειμενικών συνθηκών»(σελ.156). Επομένως, η εξουσία της επιλογής δίνει τη δυνατότητα στις προνομιούχες τάξεις είτε σε εθνικό είτε σε διεθνές επίπεδο να επιβάλλουν τα κυρίαρχα πολιτιστικά πρότυπα και την κοινωνική αναπαραγωγή της καθεστηκυίας τάξης. «Η πολιτιστική αυτή αυθαιρεσία είναι μια πράξη “συμβολικής βίας”...πολύ πιο αποτελεσματικός τρόπος, αφού δεν είναι άμεσα ορατή η σχέση σχολικής επιτυχίας και κατοχής πολιτιστικού κεφαλαίου. Έτσι, νομιμοποιείται η επιλεκτική λειτουργία του σχολείου και περιορίζονται οι αντιδράσεις»(Λάμνιαν,2001:163-4). Αυτή η «συμβολική βία» εξυπηρετεί σήμερα την υλοποίηση του «νεοφιλελεύθερου» οράματος μέσω της εκπαίδευσης (Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας), που έχει ως στόχο την εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης. «Η εκπαίδευση ενδιαφέρει τις επιχειρήσεις αφενός ως χώρος όπου θα παραχθεί πειθήνιο εργατικό δυναμικό, αλλά και ως αγορά όπου μπορούν να πουληθούν προϊόντα για την κατάρτιση αυτού του εργατικού δυναμικού»(Παναγιωτόπουλος,2004:159). Κατά τον P.Bourdieu το μέλλον που προετοιμάζεται για την εκπαίδευση είναι η εξεύρεση μεθόδων που να αποδυναμώσουν τις άμυνες των εθνικών παιδαγωγικών συστημάτων και «η εξαφάνιση των εθνικών πτυχίων...προς όφελος των πτυχίων ενός και μόνο, κυρίαρχου έθνους»(Παναγιωτόπουλος,2004:161).

Στα περισσότερα άρθρα είναι ευδιάκριτο ότι η θεωρητική βάση της κριτικής που ασκούν οι συγγραφείς είναι η κοινωνιολογική ερμηνεία του M. Foucault πάνω στα θέματα της γνώσης και της εξουσίας. Οι τεχνολογίες εξουσίας διατρέχουν τα

περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα μέσα από τις πολιτικές που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση και ο ΟΟΣΑ για επαναπροσανατολισμό της εκπαίδευσης τόσο εσωτερικά (διδασκαλία-μάθηση) όσο και εξωτερικά (θέση εκπαίδευσης στο δημόσιο στίβο). Το στοιχείο που κάνει τη σύγχρονη αυτή μορφή εξουσίας αποδεκτή χωρίς ιδιαίτερες αντιστάσεις είναι ότι «δεν βαραίνει πάνω μας σαν μια δύναμη που λέει “όχι”, αλλά διασχίζει τα πράγματα, παράγει πράγματα, επιφέρει ηδονή, μορφές γνώσεις, παράγει λόγο...μια νέα “οικονομία” της εξουσίας...που επιτρέπει στα αποτελέσματα της εξουσίας να κυκλοφορούν κατά μήκος όλου του κοινωνικού σώματος με έναν τρόπο συνεχή, αδιάλειπτο, προσαρμοσμένο και “εξατομικευμένο”(Φουκό,1991:21-22). Αυτό επιτυγχάνεται με την αλληλοεπίδραση τριών πεδίων, των «σχέσεων εξουσίας», «σχέσεων επικοινωνίας» και «αντικειμενικών ικανοτήτων»(κυριαρχία μέσω εξαναγκασμού) που οδηγούν στην «πειθαρχικοποίηση των κοινωνιών»(Φουκό,1991:88-90). Κατά τον Foucault, λοιπόν, η άσκηση εξουσίας είναι «ένα σύνολο δράσεων πάνω σε δυνατές δράσεις: ενεργεί στο πεδίο δυνατότητας όπου έρχεται να εγγραφεί η συμπεριφορά των δρώντων υποκειμένων» και αυτό οδηγεί με τη σειρά του στη «διακυβέρνηση» των ανθρώπων, δηλαδή «τον τρόπο διεύθυνσης της διαγωγής ατόμων ή ομάδων» που ασκείται μόνο σε «ελεύθερα υποκείμενα» (Φουκό,1991:92-93). Αυτό που ενδιαφέρει τον Foucault είναι ότι η εξουσία «επεκτείνεται πέρα από κανόνες δικαίου, επενδύει τον εαυτό της σε θεσμούς, ενσαρκώνεται σε τεχνικές και εξοπλίζεται με εργαλεία...»(Φουκό,1991:105), γι' αυτό σημαντικό είναι να εντοπιστούν τα σημεία άσκησης της, ο στόχος της, το πεδίο εφαρμογής, η οργάνωση, στο πλαίσιο της οποίας τα άτομα υφίστανται και ασκούν εξουσία, οι μηχανισμοί της και οι ιδεολογικές παραγωγές τους.

Η πειθαρχική εξουσία υλοποιείται με μέσα που «δεν αλυσοδέουν τις δυνάμεις για να τις καθυποτάξουν· προσπαθεί να τις συνάψει έτσι ώστε να τις πολλαπλασιάσει

και να τις χρησιμοποιήσει»(Φουκώ,1989:227), συγκεκριμένα με την ιεραρχική επιτήρηση, την κανονιστική κύρωση και την εξέταση που «συνδυάζει τις τεχνικές της ιεραρχίας που επιτηρεί κι εκείνες της κύρωσης που κανονικοποιεί» (Φουκώ,1989:244). Έτσι, επιτυγχάνεται η «οικονομία της ορατότητας» όπου «τα υποκείμενα πρέπει να ορώνται ...ώστε η εξουσία να τα διατηρεί σε κατάσταση υποταγής» (Φουκώ,1989:248). Επίσης, η «εξέταση εισάγει την ατομικότητα σ' ένα πεδίο καταγραφής» (Φουκώ,1989:249) με τη συγκέντρωση τεκμηρίων, την ταξινόμηση τους, την οργάνωση της σύγκρισης που επιτρέπουν την κατάταξή τους, το σχηματισμό κατηγοριών, τον υπολογισμό μέσω όρων και αυτό με τη σειρά του μετατρέπει κάθε άτομο/ομάδα σε «περίπτωση» που μπορεί να γίνει αντικείμενο περιγραφής και αυτή να μετατραπεί «σε μέσο ελέγχου και μέθοδο κυριάρχησης» (Φουκώ,1989:253). Έτσι, μέσα από την εξατομίκευση και τη μέτρηση των εκτροπών προωθείται η ομοιογένεια των συστημάτων και η απομάκρυνση των ατομικών διαφορών, ώστε «τα πειθαρχικά συστήματα να λειτουργήσουν όλο και περισσότερο ως τεχνικές που κατασκευάζουν χρήσιμα άτομα...απελευθερώνονται από την περιθωριακή θέση τους στην κοινωνία» και αυτό επιτυγχάνεται και μέσω της «μετακίνησης των πειθαρχικών συστημάτων» που «αναπτύσσουν γύρω τους έναν ολόκληρο δακτύλιο από πλάγιους ελέγχους...να επιτηρεί τους γονείς, να πληροφορείται για τον τρόπο ζωής...»(Φουκώ,1989:278). Όλα τα προαναφερθέντα μεταβάλλουν το *πεδίο του συμβολικού ελέγχου* , δηλαδή του «συνόλου των θεσμών, των φορέων δράσης και των κοινωνικών σχέσεων μέσω των οποίων η εξουσία, η γνώση και ο λόγος μετατρέπονται σε ρυθμιστικούς μηχανισμούς» (Κουλαϊδής, Τσατσαρώνη, 2010:20)

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι πειθαρχήσεις περνούν κρίση από τις νέες δυνάμεις που εμφανίζονται και «οι κοινωνίες ελέγχου έρχονται ν' αντικαταστήσουν

τις πειθαρχικές κοινωνίες» (Deleuze, 2001:10). Οι εγκλεισμοί του Foucault τώρα είναι «καλούπια» και οι έλεγχοι «μετατονισμός», σαν ένα αυτοπαραμορφούμενο πρόπλασμα που αλλάζει συνεχώς από τη μια στιγμή στην άλλη και επηρεάζουν την εκπαίδευση αντικαθιστώντας το σχολείο με τη διαρκή εκπαίδευση και τις εξετάσεις με το συνεχή έλεγχο. Το πιο σίγουρο σύστημα κατά τον Deleuze να συνδεθεί το σχολείο με την επιχείρηση. Η νέα γλώσσα του ελέγχου είναι ψηφιακή, «τα άτομα δημιουργούνται από τις “διαιρέσεις” και οι μάζες από τα στατιστικά δείγματα, τα δεδομένα, τις αγορές ή τις “τράπεζες πληροφοριών”» (Deleuze, 2001:12)

Παρουσίαση βιβλιογραφικών πηγών (επιστημονικά άρθρα)

Η επιλογή των επιστημονικών άρθρων ερείδεται σε τρεις υπο-θεματικούς άξονες που προσπαθούν να εξετάσουν το κύριο θέμα ολιστικά και πολύπλευρα. Ο πρώτος άξονας περιλαμβάνει άρθρα, (1^ο και 2^ο άρθρο), θεωρητικά, που προσπαθούν περισσότερο να πληροφορήσουν και να ερμηνεύσουν (ερευνητικά ερωτήματα) το «πώς» και το «γιατί» των αλλαγών που συντελούνται σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα επόμενα έξι άρθρα κινούνται σ' ένα εμπειρικό πλαίσιο κυρίως, αφού αναλύουν και μελετούν τις επιδράσεις του προγράμματος PISA και τις μεταρρυθμίσεις που υπαγορεύουν οι διεθνείς οικονομικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες σε διάφορες χώρες, όπως Γαλλία, Σλοβενία, Τουρκία, Ελλάδα, Καναδά. Τα τελευταία δύο άρθρα, που καλύπτουν τον τρίτο άξονα, εστιάζουν περισσότερο στις συνέπειες των νέων εκπαιδευτικών και πολιτικών πρακτικών.

Στο άρθρο των L. Yates & M. Young “**Globalisation, Knowledge and the Curriculum**” (Editorial του special issue *European Journal of Education*, Vol. 45, No. 1, 2010), που αποτελεί την εισαγωγή και μια δευτερογενή ποιοτική ανάλυση (ανάλυση λόγων)-παρουσίαση των άρθρων της ειδικής αυτής έκδοσης- γίνεται μια

σύντομη αναφορά στον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης στα Προγράμματα Σπουδών σε διάφορες χώρες, που παρουσιάζονται πιο αναλυτικά στα υπόλοιπα άρθρα της έκδοσης. Συγκεκριμένα, στα πλαίσια της «κοινωνίας της γνώσης για όλους» που προωθείται από τον ΟΟΣΑ και τις συγκρίσεις απόδοσης μεταξύ των χωρών και των εκπαιδευτικών συστημάτων μέσω του PISA συντελούνται αλλαγές στο θεσμικό, οργανωτικό και επιστημολογικό πλαίσιο των Προγραμμάτων Σπουδών των χωρών, με στόχο να προετοιμάσουν τους μαθητές ν' απασχοληθούν σ' ένα παγκόσμιο ανταγωνιστικό περιβάλλον. Είναι εμφανής η ομοιότητα (ομογενοποίηση) των αλλαγών σε χώρες με πολύ διαφορετικές εκπαιδευτικές παραδόσεις, ίσως όχι τυχαία κατά τους συγγραφείς, με έμφαση στις μαθησιακές διαδικασίες και στα αποτελέσματα και όχι στο περιεχόμενο (ικανότητα να «κάνει» αντί «να ξέρει»), στην επιλογή, στη λογοδοσία, στην ευελιξία, δηλαδή στην εργαλειακή αντίληψη του Προγράμματος Σπουδών. Αυτές οι αλλαγές, καθώς προωθούνται σε παγκόσμιο επίπεδο, ενέχουν αρκετούς κινδύνους και προβληματίζουν τους συγγραφείς ως προς το βαθμό διείσδυσης εξωτερικών παραγόντων στις εθνικές παραδόσεις, τις επιπτώσεις της «ομογενοποίησης» των εκπαιδευτικών συστημάτων, την οικοδόμηση της προσωπικής και εθνικής ταυτότητας των μαθητών, την πολιτιστική κυριαρχία της «ισχυρής γνώσης» και της «γνώσης των ισχυρών», τους κινδύνους για «μη ευνοημένους» μαθητές και τέλος, για τον κίνδυνο θέσπισης μιας «κοινωνίας ελέγχου»(audit society)

Το άρθρο του Paul Morris «**Pick 'n' mix, select and project; policy borrowing and the quest for 'world class' schooling: an analysis of the 2010 schools White Paper**» (2012) ασχολείται με το θέμα της «πολιτικής δανεισμού»(policy borrowing) στο χώρο της εκπαιδευτικής πολιτικής που έχει τις τελευταίες δεκαετίες αναζωογονηθεί και επαναπροσδιοριστεί από τον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης και της τεχνολογίας. Επίσης, αναλύει τις επιδράσεις των επιταγών της Λευκής Βίβλου με

παράλληλη αναφορά στην έκθεση McKinsey (εταιρεία συμβούλων) στην εκπαίδευση στην Αγγλία (ποιοτική έρευνα-ανάλυση περιεχομένου). Συγκεκριμένα, αναλύει την προσπάθεια για επίτευξη ενός εκπαιδευτικού συστήματος παγκόσμιου κύρους μέσω εντοπισμού και έγκρισης πρακτικών που αποδίδουν (πίνακες πρωταθλήματος) και επομένως, τη δημιουργία ενός νέου συστήματος «διακυβέρνησης»(governance). Αυτό θα επιτευχθεί με την πρακτική «policy borrowing», που «τεκμηριώνει» την αλλαγή, που επιτρέπει την αιτιολόγηση μέσω συγκριτικών στοιχείων(PISA), που μπορεί να ενώσει συμμαχίες διαφορετικών ιδεολογικών πεποιθήσεων, που είναι δύσκολο ν' αμφισβητηθεί, καθώς παρέχει ισχυρή εξωτερική νομιμότητα. Η πολιτική δανεισμού δρομολογείται κυρίως μετά τα άσχημα αποτελέσματα PISA που προκαλούν μια σειρά από μεταρρυθμίσεις(Δανία, Γερμανία, Αγγλία μετά τα αποτελέσματα 2000) και προωθούν αλλαγές, σύμφωνα με την έκθεση για τις καλύτερες επιδόσεις σχολικών συστημάτων από PISA του ΟΟΣΑ(π.χ. Φιλανδία, Χονγκ Κονγκ κ.α.) και τις προτάσεις της Λευκής Βίβλου π.χ. ποιότητα εκπαιδευτικών, αυτονομία σχολείων, συγκριτικά στοιχεία. Όμως, η δημιουργία νέων σχολείων που ανταγωνίζονται μπορεί να βελτιώσει επιδόσεις μερικών μαθητών αλλά δε βελτιώνει όλο το εκπαιδευτικό σύστημα.

Στα επόμενα έξι άρθρα παρουσιάζονται οι επιπτώσεις των διεθνών συγκριτικών αξιολογήσεων του PISA και των μελετών του ΟΟΣΑ σε διάφορες χώρες. Συγκεκριμένα, στο άρθρο των Michael Dobbins & Kerstin Martens «**Towards an education approach à la finlandaise? French education policy after PISA**» (2012), που αποτελεί ποιοτική μελέτη(ανάλυση περιεχομένου), αναφέρεται στην επίδραση των αποτελεσμάτων του PISA σε θέματα εσωτερικής πολιτικής, όπως οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που προωθήθηκαν στη Γαλλία με πρότυπο το «επιτυχημένο» φιλανδικό εκπαιδευτικό μοντέλο (οικονομική αυτονομία, ευελιξία, ανάπτυξη καινοτομιών κ.α). Παρά τον αρχικό σκεπτικισμό, την αμφισβήτηση και τις αντιδράσεις

έναντι των διεθνών συγκριτικών μελετών, η Γαλλία δεν μπόρεσε να αγνοήσει τα αποτελέσματα του PISA και να αντισταθεί στις πιέσεις της αυξανόμενης διακρατικής διακυβέρνησης στον τομέα της εκπαίδευσης.

Στο άρθρο των Slavko Gaber , Gregor Cankar, Ljubica Marjanovič Umek & Veronika Tašner «**The danger of inadequate conceptualisation in PISA for education policy**» (2012), που αποτελεί μια δευτερογενή ανάλυση των αποτελεσμάτων PISA του 2006 συγκρίνοντας τα με στοιχεία εθνικών τελικών εξετάσεων του 2006 και 2007 (ποσοτική-ποιοτική έρευνα), γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν παραλείψεις κατά τη σύλληψη, τον υπολογισμό και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων PISA. Ενώ τα στοιχεία PISA δείχνουν μεγάλες διακυμάνσεις μεταξύ σχολείων στη Σλοβενία και μικρότερες εντός των σχολείων, οι εθνικές εξετάσεις αποδεικνύουν εντελώς το αντίθετο. Επίσης, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη ο τύπος του εκπαιδευτικού πληθυσμού κατά το πρόγραμμα του PISA καθώς το 54% των 15χρονων μαθητών παρακολουθούν την ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης ενώ το 46% είναι ακόμα στην κατώτερη.

Στο άρθρο των Bekir S. Gür , Zafer Çelik & Murat Özoğlu «**Policy options for Turkey: a critique of the interpretation and utilization of PISA results in Turkey**»(2011), μέσω της ποιοτικής μελέτης (εξέταση δημοσίων εγγράφων) αμφισβητούνται τα αποτελέσματα PISA, διαπιστώνοντας πως υπάρχει αναντιστοιχία αξιολόγησης γνώσεων κατά τις εξετάσεις PISA και της διδακτέας ύλης του εθνικού Προγράμματος Σπουδών, μεθοδολογικά ζητήματα π.χ. δειγματοληψία, πολιτισμικές μεροληψίες κ.α. Επίσης, στην περίπτωση της Τουρκίας οι επίσημοι φορείς χάραξης εκπαιδευτικής πολιτικής αξιοποίησαν αποτελέσματα PISA, ως εργαλείο εξωτερικής υποστήριξης, για να προωθήσουν τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που είχαν προαποφασιστεί, δηλαδή ως εργαλείο πολιτικής χειραγώγησης.

Και στο άρθρο των K.Anagnostopoulou, V.Hatzinikita, V. Christidou & K.Dimopoulos «**PISA Test Items and School-Based Examinations in Greece: Exploring the relationship between global and local assessment discourses**» (2011) που αναφέρεται στην Ελλάδα και αποτελεί μια ποιοτική-ποσοτική έρευνα, όπου διερευνάται η σχέση διεθνούς (αποτελέσματα PISA) και εθνικής αξιολόγησης με βάση τη βιολογία, διαπιστώνεται η παραπάνω αναντιστοιχία. Αξιοποιώντας οι συγγραφείς τις έννοιες του B.Bernstein, ταξινόμηση(classification) και τυπικότητα(formality), διαπιστώνουν πως τα σχολικά και επιστημονικά συγγράμματα, η διδασκαλία και ο τύπος των γνώσεων(ακαδημαϊκός), γενικά το Πρόγραμμα Σπουδών συμβαδίζει με εξετάσεις σχολείου και όχι με εξετάσεις PISA (οπτικός γραμματισμός) και επομένως, είναι δικαιολογημένες οι χαμηλές επιδόσεις των Ελλήνων μαθητών.

Τα δύο τελευταία άρθρα αυτής της υπο-ενότητας, «**Changes and possibilities: a case study of Nova Scotia classroom assessment policies**»(2011) του Steven Van Zoost και «**The evolution of accountability**»(2011) του P. Taylor Webb (ποιοτική έρευνα-ανάλυση περιεχομένου και λόγου) αναφέρονται στον Καναδά και στις αλλαγές που δρομολογούνται τόσο στη Δευτεροβάθμια όσο και στην Τριτοβάθμια (Campus 2020) στα πλαίσια των νέων πρακτικών λογοδοσίας των νεοφιλελεύθερων κοινωνιών. Έτσι, προωθούνται μεταρρυθμίσεις προσαρμοσμένες στις διεθνείς αξιολογήσεις (PISA) και στις απαιτήσεις της αγοράς, που προωθούν με τη σειρά τους τα ιδανικά του «νέου εργαζόμενου» (ευέλικτου, ανταγωνιστικού, ευμετάβλητου) και του «νέου δασκάλου». Αξιοποιώντας οι συγγραφείς τις θεωρίες του Foucault (governmentality, πειθαρχικές κοινωνίες) και του Deleuze(κοινωνίες ελέγχου, μέτρηση, μηχανές δικτύωσης) διερευνούν τις συγκαλυμμένες μορφές ελέγχου που υποτάσσουν την εκπαίδευση των πολιτών στις οικονομικές επιθυμίες της αγοράς.

Ο τρίτος θεματικός άξονας που αναφέρεται στις συνέπειες και τις προοπτικές των παραπάνω πρακτικών λογοδοσίας καλύπτεται από τα παρακάτω δύο άρθρα, «**Policy as numbers: ac/counting for educational research**»(2011) του B. Lingard (ποιοτική έρευνα-ανάλυση λόγων) και «**Decolonizing the evidence-based education and policy movement: revealing the colonial vestiges in educational policy, research, and neoliberal reform**» (2011) του Riyadh Ahmed Shahjahan (ποιοτική έρευνα-συνεντεύξεις). Το πρώτο διερευνά τις επιπτώσεις της κυριαρχίας της πολιτικής των αριθμών στην εκπαίδευση στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού που παρέχουν πολιτική εξουσία και νομιμότητα και συμβάλλουν στην μετάβαση από την κυβέρνηση στη διακυβέρνηση. Αυτή η μετάβαση επιτυγχάνεται με την ανασύσταση (rescaling) της πολιτικής εξουσίας μέσω διεθνών οργανισμών (Παγκόσμια Τράπεζα, ΟΟΣΑ), δικτύων, συγκριτικών μέτρων απόδοσης(PISA), μελετών εμπειρογνομόνων κ.α., με στόχο την ανάδυση μιας παγκόσμιας πολιτικής στον τομέα της εκπαίδευσης και την ευθυγράμμιση των εκπαιδευτικών συστημάτων. Το δεύτερο άρθρο προχωρά την ανάλυση σε μια ευρύτερη μελλοντική προοπτική, όπου διαπιστώνει πως πρόκειται για τη συνέχιση της αμερικανικής – ευρωπαϊκής εποχής αποικιοκρατίας με την προώθηση αποικιοκρατικών ιεραρχιών γνώσης και «μονοκαλλιιεργειών» του πνεύματος με στόχο τη διασύνδεση μεταξύ νεοφιλελεύθερης εκπαιδευτικής πολιτικής και παγκόσμιας εκμετάλλευσης της εργασίας. Επομένως, προωθείται η διαίωνιση των αποικιακών ιεραρχικών σχέσεων με κραυγαλέες ανισότητες ανάμεσα στα συστήματα γνώσης που είναι συνδεδεμένα με παγκόσμια οικονομία και σ' εκείνα που προσανατολίζονται σ' ένα εθνικό-παραδοσιακό πλαίσιο διαμόρφωσης του Προγράμματος Σπουδών.

Συμπεράσματα

A. Το παγκόσμιο κοινωνικο-οικονομικό-εκπαιδευτικό γίνεσθαι

Η κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία του Νεοφιλελευθερισμού κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα σε συνδυασμό με την Παγκοσμιοποίηση και τις ραγδαίες εξελίξεις στο χώρο της Τεχνολογίας και των Επιστημών επηρέασαν και το χώρο της εκπαίδευσης. Επομένως, είναι εμφανής η κυριαρχία της αγοράς, η εμπορευματοποίηση και η ιδιωτικοποίηση σε όλους σχεδόν τους δημόσιους χώρους παροχής υπηρεσιών (και στην εκπαίδευση) και σε όλες σχεδόν τις χώρες(διεθνοποίηση). Προωθεί μέσω νέων μορφών ρύθμισης τη χρήση στοιχείων και αριθμών για έλεγχο, την επιλογή, τη λογοδοσία. Φορείς υλοποίησης αυτών των νέων πρακτικών είναι Διεθνείς ή Υπερεθνικοί Οργανισμοί π.χ. Παγκόσμια Τράπεζα, Unesco, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΟΟΣΑ που διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στη διαμόρφωση εθνικής κοινωνικο-οικονομικής πολιτικής σε ολόκληρο τον κόσμο με παροχή μονάδων, δανείων, σχεδίων, εκθέσεων, συγκριτικών ερευνητικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερα ο ΟΟΣΑ μέσω δεικτών εκπαίδευσης και Προγράμματος Αξιολόγησης(PISA) παρέχει συστάσεις εκπαιδευτικής πολιτικής έγκυρου χαρακτήρα, αποδεκτές από το ευρύτερο φάσμα πολιτικών και ακαδημαϊκών φορέων.

B. Επίδραση-αλλαγές στην εκπαιδευτική πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο

Τα αποτελέσματα PISA προκαλούν αναταραχές στις εθνικές κυβερνήσεις που με τη σειρά τους δρομολογούν μεταρρυθμίσεις μέσω της μίμησης καλών πρακτικών (π.χ. φιλανθικό μοντέλο) είτε για να βελτιώσουν αρνητικά αποτελέσματα είτε για να ενισχύσουν θετικά. Έτσι, η λογοδοσία συστημάτων, οι πίνακες πρωταθλήματος, οι πολιτικές δανεισμού επικυρώνουν και νομιμοποιούν μια επιθυμητή πολιτική επιλογή που λειτουργεί αλλού ως καλή πρακτική και προωθούν τον κοινό λόγο. Η συγκριτική

αξιολόγηση διεισδύει στα εθνικά Προγράμματα Σπουδών και προκαλεί αλλαγές. Οι κοινές συνιστώσες στα νέα Π.Σ. είναι αφαίρεση ορίων (boundary) μεταξύ θεμάτων, μεταξύ σχολείου και άλλων κοινωνικών εμπειριών, η εφαρμογή των γνώσεων σε νέα περιβάλλοντα, η ικανότητα να «κάνει» αντί να «ξέρει». Οι τεχνολογίας λογοδοσίας (βαθμός, μέσοι όροι, δείκτες απόδοσης, “league tables”) επεκτείνονται και στην Τριτοβάθμια (ηλεκτρονικό χαρτοφυλάκιο-«electronic collars»). Οι μηχανές δικτύωσης, επομένως, που λειτουργούν στο σύγχρονο κόσμο της εκπαίδευσης έχουν ως στόχο τη συγκέντρωση οργανισμών και ατόμων για λογοδοσία μέσω παρακολούθησης δεδομένων. Τέλος, κοινό στοιχείο που διατρέχει την παγκόσμια εκπαιδευτική πολιτική είναι η «Δια βίου μάθηση», όπου η μάθηση δεν περιορίζεται ως προς τον τόπο και το χρόνο μόνο στο χώρο του σχολείου ή με την τυπική μάθηση αλλά συντελείται με αλληλεπιδράσεις με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον σε όλη τη διάρκεια της ζωής.

Γ. Επιπτώσεις των αλλαγών στην ταυτότητα των πολιτών και της κοινωνίας

Με βάση το οικονομικό-κοινωνικό πλαίσιο που προαναφέρθηκε και τις αλλαγές που προκαλεί στα εθνικά Προγράμματα Σπουδών μέσω διάφορων τεχνολογιών λογοδοσίας, όπως PISA, διαπιστώνεται η προσπάθεια επίτευξης ενός εκπαιδευτικού συστήματος παγκόσμιου κύρους με βάση οικονομική, που θα προετοιμάσει τους μαθητές να ανταποκριθούν σ' ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον. Καθώς, λοιπόν, «το εκπαιδευτικό σύστημα σήμερα είναι ένας παραγωγός και αναπαραγωγός πόρων λόγου στο εσωτερικό του πεδίου του συμβολικού ελέγχου» (Bernstein,1991:209), υπηρετεί τις κατευθύνσεις της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού: ευελιξία(flexible), αποφυγή ορίων, απασχολησιμότητα, αυτο-ρύθμιση πολιτών

Η πίεση που ασκούν τα αποτελέσματα PISA στην εκπαιδευτική πολιτική των κρατών οδηγεί στο να δοθεί έμφαση στις μαθησιακές διαδικασίες και στα αποτελέσματα παρά στο περιεχόμενο. Έτσι, οι εξειδικευμένες κοινωνικές δραστηριότητες, η έμφαση στην πράξη και όχι στη γνώση, στην καθημερινή και όχι στην ακαδημαϊκή γνώση εξασφαλίζουν μια «δήθεν» ισότητα αλλά ουσιαστικά προκαλούν περιορισμούς στη γνώση με κίνδυνο υποβάθμισης πνευματικής ή απώλειας εννοιολογικών βημάτων, που αφαιρεί σύμφωνα με τον Bourdieu (The forms of capital) τη δυνατότητα εξέλιξης μη ευνοημένων παιδιών. Η διδακτέα ύλη που προτείνεται ως «καλή πρακτική» αποτελεί μια μορφή πολιτιστικής κυριαρχίας που διατηρεί την εργατική τάξη σε χαμηλή επίδοση και έτσι η εκπαίδευση γίνεται νόμιμη παραγωγός χαμηλού κύρους ταυτοτήτων για χαμηλά αμειβόμενες εργασίες. Επίσης, ο ανταγωνισμός (συγκριτικοί πίνακες PISA) μπορεί να βελτιώνει τα σχολεία, δε βελτιώνει όμως όλο το εκπαιδευτικό σύστημα. Τέλος, εδραιώνεται επίσημα και μια άλλη μορφή κοινωνικής ανισότητας, από τη μια οι οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες με υψηλές επιδόσεις που προσαρμόζονται στις παγκόσμιες οικονομικές επιταγές και από την άλλη αυτές που, ακολουθώντας περισσότερο εθνικά πρότυπα, υστερούν, με αποτέλεσμα να ασκείται σύμφωνα με Bourdieu μια άσκηση «συμβολικής βίας» που υπαγορεύει τη μίμηση των επιτυχημένων πρακτικών.

Οι δείκτες ΟΟΣΑ και οι μελέτες PISA αποτελούν ένα εργαλείο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, για να επιβάλλουν ένα νέο σύστημα υπερεθνικής διακυβέρνησης(transnational governance) μέσω της εκπαίδευσης. Με τα άμεσα προσβάσιμα και ανοικτά αποδεικτικά στοιχεία (ορατότητα), τη δυνατότητα προώθησης και προβολής βέλτιστων διεθνών πρακτικών π.χ. φιλανθικό μοντέλο, με τη ανάγκη διαρκούς εκπαίδευσης , το διαρκή έλεγχο(εξέταση), τη λογική διαρκούς σύγκρισης που οδηγεί σε παρόμοιες λύσεις(ιεραρχική επιτήρηση), την αυξανόμενη

εξάρτηση των εκπαιδευτικών πολιτικών από πίνακες συγκρίσιμων εκπαιδευτικών επιδόσεων μαθητών, με τους δείκτες εκπαιδευτικής και κοινωνικής κατάταξης(κανονικοποίηση). Με αυτές τις πρακτικές συγχέεται η μάθηση με την απόδοση και ψηφιοποιείται το σώμα για μια ρευστή-ευέλικτη κίνηση σε όλα τα δίκτυα που ταιριάζουν σε κάθε τύπο κοινωνίας, «ψηφιακές φιγούρες, παραμορφώσιμες και μετασηματιζόμενες»(Deleuze, 2001:14). Σημαντικός, λοιπόν, ο ρόλος του ΟΟΣΑ και του PISA στην ενοποίηση εκπαίδευσης σε παγκόσμιο επίπεδο, στην «ομογενοποίηση, σύγκλιση προς ένα εκπαιδευτικό σύστημα»(Παναγιωτόπουλος,2004:164), την αποφυγή πνευματικής πολυμορφίας, την πολιτισμική αφομοίωση με στόχο την παραγωγή εργατικού δυναμικού διαρκώς εκπαιδευόμενου για παγκόσμια οικονομία. Ορατός, λοιπόν, ο κίνδυνος εμφάνισης ενός νέου εργαλείου παγκόσμιας χειραγώγησης που διατηρεί τις κοινωνίες σ' ένα καθεστώς πειθαρχίας και ελέγχου.

Κριτική αποτίμηση

Το πρόγραμμα PISA και η διεθνής συγκριτική αξιολόγηση των δεξιοτήτων των μαθητών υλοποιείται την τελευταία δεκαετία και λογικό είναι ν' ανακύψουν τώρα τα προβλήματα και οι παραλείψεις στη σύλληψη, στη μεθοδολογία, στον υπολογισμό και στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων και οι πιθανοί κίνδυνοι που ελλοχεύουν για τα άτομα και τις κοινωνίες. Ο νεοφιλελευθερισμός έφερε για εκπαίδευση νέα μοντέλα governmentality , νέες τεχνολογίες διακυβέρνησης με την ενίσχυση των αριθμών και των στατιστικών που παρέχουν νομιμότητα, αντικειμενικότητα, και είναι ελάχιστα ευάλωτα στην αμφισβήτηση και επομένως παρατηρείται άνοδος της «κοινωνίας ελέγχου» και η γνώση μετατρέπεται σε εργαλείο ρύθμισης των κοινωνιών. Το ζητούμενο, λοιπόν, είναι η αντίσταση στις παγκόσμιες οικονομικές πιέσεις, η αντίσταση στο να μεταβληθούν οι εκπαιδευτικοί σε υπηρέτες της παγκόσμιας

οικονομίας και υπαλλήλους της παγκοσμιοποίησης, το δικαίωμα στη διαφορετικότητα, στην κοινωνική ισότητα, η ισορροπία μεταξύ παγκοσμιοποίησης και εθνικής ιδιαιτερότητας. Σύμφωνα με τον Bourdieu «Το είδος νεοφιλελευθεροποίησης του σχολικού συστήματος μπορεί να προκαλέσει κοινές αντιστάσεις» »(Παναγιωτόπουλος, 2004:176). Σημαντικό είναι οι εθνικές κυβερνήσεις ν' αναγνωρίσουν το βαθμό πίεσης που δέχονται από παγκόσμια συστήματα , σε ποιο βαθμό είναι έτοιμες να εφαρμόσουν μεταρρυθμίσεις, πώς οι διεθνείς πιέσεις θ' αφομοιωθούν και θα συνδυαστούν με εθνικές παραδόσεις, τη δυνατότητα και τα μέσα ν' αντιδράσουν στα διεθνή ερεθίσματα. Σύμφωνα με τον Foucault(1987), «από τη στιγμή που υπάρχει μια σχέση εξουσίας, υπάρχει και μια δυνατότητα αντίστασης. Ποτέ δεν είμαστε παγιδευμένοι από την εξουσία: πάντα μπορούμε να τροποποιήσουμε την επιρροή της σε καθορισμένες συνθήκες και με μια συγκεκριμένη στρατηγική»(σελ.85). Αυτό θα επιτευχθεί με την «προβληματοποίηση» που θα «αναπτύξει τις συνθήκες στις οποίες μπορούν να δοθούν πιθανές απαντήσεις...διαφορετικές λύσεις» (Φουκό,1987:140). Στην κριτική και στη αναζήτηση λύσεων σημαντικός οφείλει να είναι ο ρόλος των διανοουμένων και των ερευνητών που κατά τον Bourdieu «παρεμβαίνει και επηρεάζει την κοινωνική ζωή, την πολιτική ζωή, έχοντας ως εφόδιο ακριβώς την ερευνητική του αρμοδιότητα και ικανότητα»(Παναγιωτόπουλος, 2004:155). Στόχος δεν θα είναι να υπονομεύσει χρησιμότητα PISA, εφόσον υφίσταται, ούτε ν' αποθαρρύνει αλλαγές και μεταρρυθμίσεις αλλά να συμβάλλει στην ουσιαστική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων και μελετών εντοπίζοντας παραλείψεις, αναντιστοιχίες, προβλήματα, συμπληρώνοντας τα ερευνητικά δεδομένα με νέα στοιχεία, με λίγα λόγια μια συνεργασία διεθνών και εθνικών φορέων χάραξης πολιτικής για μια ολιστική , πλουραλιστική αντιμετώπιση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας. «Δεν είναι ώρα ούτε να κλάψουμε ούτε να ελπίσουμε, χρειάζεται μάλλον να αναζητήσουμε νέα όπλα» (Deleuze, 2001: 10)

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Anagnostopoulou, K., Hatzinikita, V., Christidou, V. & Dimopoulos, K. (2011). PISA Test Items and School-Based Examinations in Greece: Exploring the relationship between global and local assessment discourses. *International Journal of Science Education*, 1-27
- Bekir, S.G., Çelik, Z. & Özoğlu, M. (2011). Policy options for Turkey: a critique of the interpretation and utilization of PISA results in Turkey. *Journal of Education Policy*, 26, 137–160
- Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, Symbolic Control and Identity. Theory, Research Critique*, New York, Rowman and Littlefield Publishers
- Bourdieu, P. and Passeron, J. C. (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*, London: Sage
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*, in J. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport, CT: Greenwood, pp. 241-258
- Dobbins, M. & Martens, K. (2012). Towards an education approach à la finlandaise? French education policy after PISA. *Journal of Education Policy*, 27, 23–43
- Gaber, S., Cankar G., Umek, L. & Tašner, V. (2012). The danger of inadequate conceptualisation in PISA for education policy. *Compare*, 42, 647–663
- Lingard, B. (2011). Policy as numbers: ac/counting for educational research. *Australian Education Research*, 38, 355–382
- Morris, P. (2012). Pick ‘n’ mix, select and project; policy borrowing and the quest for ‘world class’ schooling: an analysis of the 2010 schools White Paper. *Journal of Education Policy*, 27, 89–107
- Shahjahan, R. (2011). Decolonizing the evidence-based education and policy movement: revealing the colonial vestiges in educational policy, research, and neoliberal reform. *Journal of Education Policy*, 26, 181–206
- Webb, P. (2011). The evolution of accountability. *Journal of Education Policy*, 26, 735–756
- Yates, L. & Young, M. (2010). Globalisation, Knowledge and the Curriculum. *European Journal of Education*, 45, 4-10
- Zoost, St. (2011). Changes and possibilities: a case study of Nova Scotia classroom assessment policies. *Journal of Education Policy*, 26, 83–94

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Bernstein, B. (1991). *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος*, Εισαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις Ι. Σολομών, δεύτερη έκδοση. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Deleuze G. (2001). *Η κοινωνία του ελέγχου*. Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα

Gewirtz, S., & Cribb, A. (2011). *Κατανοώντας την εκπαίδευση. Μια κοινωνιολογική θεώρηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο

Κουλαϊδής, Β. & Τσατσαρώνη, Α.(επιμ.) (2010). *Παιδαγωγικές Πρακτικές. Έρευνα και εκπαιδευτική πολιτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Λάμνιαν, Κ.(2001). *Κοινωνιολογική Θεωρία και Εκπαίδευση. Διακριτές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο

Νικολάου, Σ. (2006). *Θεωρητικά ζητήματα στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg

Παναγιωτόπουλος, Ν. (Επιμ.)(2004). *Για την εκπαίδευση του μέλλοντος. Οι προτάσεις του Πιέρ Μπουρντιέ*. Αθήνα: Νήσος

Φουκώ, Μ. (1987). *Εξουσία, γνώση και ηθική.*, Μετάφραση: Ζήσης Σαρίκας. Αθήνα: Ύψιλον

Φουκώ, Μ. (1989). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Μετάφραση: Καίτη Χατζηδημητρίου-Ιουλιέττα Ράλλη. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα

Φουκώ, Μ. (1991). *Η μικροφυσική της εξουσία..* Μετάφραση: Λίλα Τρουλινού. Αθήνα: Ύψιλον

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ